

HORSTCAHIER 21

NOVEMBER 2004

Multicultureel competent samen(-)leven

*Inaugurele rede uitgesproken op 19 november 2004 in Hogeschool
De Horst te Driebergen bij de aanvaarding van het ambt van
lector 'Diversiteit en de multiculturele competentie'
door dr. Lucy Kortram*

Santi Hidayat *leesvader*

Lucia Nanlohy *burgemeester*

Ineke de Lange *specialist*

Ali Aseib *accountant*

Brian de Vries *opbouwwerker*

Moustafa Arib *hoogleraar*

Tanja Codfried *hulpverlener*

Samir Ali *wetenschapper*

Adrie Derksen *bouwwakker*

Kathleen Hassel *huisarts*

Hogeschool De Horst

Lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie'

Multicultureel competent samen(-)leven

*Inaugurele rede uitgesproken op 19 november 2004 in Hogeschool
De Horst te Driebergen bij de aanvaarding van het ambt van
lector 'Diversiteit en de multiculturele competentie'
door dr. Lucy Kortram*

Prijs: € 7,50

Hogeschool De Horst
Lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie'

Inhoud

3 Inleiding

1 Het buitenstaanderperspectief als vorm van roltoewijzing

- 8 Theoretische concepten betreffende roltoewijzing
- 9 Het overheidsbeleid
- 12 Interferentie-effecten
- 13 Van allochtoon naar zwarte autochtoon

2 Roltoewijzing en de multiculturele competentie

- 16 Roltoewijzing in alledaagse ontmoetingen tussen zwart en wit
- 18 Roltoewijzing op vooruitstrevende terreinen
- 19 Actualisering

3 Van roltoewijzing naar het actorperspectief

- 24 Roltoewijzing: enkele bevindingen en gevolgtrekkingen
- 25 Het actorperspectief als vormgever van multiculturele competentie

4 Het lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie'

- 28 De leeropdracht: Diversiteit en de multiculturele competentie
- 29 Kijkrichting en werkwijze
- 30 Lectoraatsactiviteiten
- 32 Het lectoraat zelf

33 Dankwoord

35 Noten

37 Organogram

38 Literatuur

44 Gegevens over de auteur

48 Colofon

Inleiding

Je kunt met je oren horen om te verstaan. Je hebt ogen om waar te nemen. Je hebt verstand om te begrijpen, je hart om te sensibiliseren en een vrije wil als kompas. Welke toerusting heb je nog meer nodig?

Dames en heren,

In de eerste decennia van de 21e eeuw zullen belangrijke demografische verschuivingen en ontwikkelingen plaatsvinden. Over ruim vijf jaar wonen er in ons land circa 12% of 2 miljoen allochtone Nederlanders.¹ In datzelfde jaar 2010 is migratie de belangrijkste oorzaak van de bevolkingstoename. In 2015 zal in de grote steden circa 45% van de volwassen Nederlanders een allochtone afkomst hebben en zal het aantal vergrijsden onder hen verdubbeld of verdrievoudigd zijn. In dat jaar is de bevolkingstoename voor tweederde deel aan de migratie te danken. Rond 2020 zijn er in dertig jaar tijd drie keer zoveel allochtone Nederlanders. (SCP, 2003). Op dit moment is al sprake van verschuivingen, want eenderde deel van de bevolking van de grote steden bestaat uit (niet-westerse) allochtone Nederlanders, terwijl de jeugdige stedelingen in meerderheid bestaan uit zwarte autochtonen.

Deze indrukwekkende getallen maken in elk geval duidelijk dat de kansen en mogelijkheden voor ontmoetingen tussen Nederlanders van diverse herkomst feitelijk toenemen. Zij komen elkaar tegen in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven, op school en op het werk, in sport en spel, in de zorg, in de wijk en op straat.

Geachte aanwezigen, ik heet u van harte welkom. Ik ben blij dat u met zovelen hier aanwezig bent om samen met mij een uitstapje te maken in deze bijzondere, multiculturele samenleving die Nederland is, met burgers, die afkomstig zijn uit meerdere werelddelen. In dit uitstapje zullen wij grondig naar hun onderlinge omgangsvormen kijken. Meer specifiek ga ik zowel in op de vraag of men elkaar als medeburger accepteert als op de vraag hoe wit en zwart² tegen elkaar aankijken. Ik maak duidelijk dat diverse blokkades die de onderlinge omgang belemmeren, niet herkend of onderkend worden. Mijn vertrekpunt is dat

multiculturele competentie ingezet kan worden om de onderlinge relaties te 'smeren' en zo te verbeteren.

Multiculturele competentie vraagt dan wel een visie waarin niet alleen burgers, maar ook etnische groepen gelijkwaardig zijn. Met behulp van zo'n visie kan gezocht worden naar de juiste toon in het multiculturele debat en naar de juiste aanpak van multiculturele vraagstukken. Multiculturele competentie kan dan relaties versoepelen en onderlinge goodwill bevorderen, waardoor de kans op succesvol of resultaatgericht handelen groter wordt. Dit is van groot belang voor de werkvelden waarvoor Hogeschool De Horst haar professionals opleidt.

Vanuit dit gezichtspunt wil het lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie' educatieve activiteiten ontwikkelen om multiculturele competentie te bevorderen. Dit doen wij niet door in leersituaties hapklare brokken te serveren of standaardrecepten aan te reiken, maar wel door vanuit onze visie, in dialoog met deelnemers, te zoeken naar aanknopingspunten en richtlijnen voor multiculturele competentie. Bij competentie spelen altijd de concrete situatie, kennis-, vaardigheden- en houdingsdimensies een rol (Cluitmans, 2002).

4

Gelijkwaardig denken

Dames en heren, ik heb al opgemerkt dat multiculturele competentie gelijkwaardigheid van burgers en van etnische groepen veronderstelt. Wat dat betreft is er in onze samenleving iets vreemds aan de hand: gelijkwaardigheid als peiler van de Nederlandse samenleving wordt namelijk selectief ingevuld.

Zo worden zwarte scholen afgewezen en witte scholen als vanzelfsprekend aanvaard. Zwarte wijken worden in verband gebracht met multiculturele drama's, maar witte wijken niet met monoculturele drama's. Autochtoon word je door geboorte, maar zwarte autochtonen bestaan niet? Belgen en Fransen die hier wonen zijn geen echte allochtonen, behalve als ze van Marokkaanse of Tunesische afkomst zijn.

Allochtoon staat voor multicultureel en etnisch, autochtoon staat voor monocultureel en niet-etnisch. Allochtonen wonen dan ook in multicultureel Nederland. En autochtonen, wonen die daarbuiten? En kinderen uit een gemengd huwelijk?

Allochtonen zijn geen Nederlanders, en daarom vormt hun cultuur geen onderdeel van de Nederlandse cultuur. Autochtonen zijn wel Nederlanders, dus hun cultuur valt automatisch samen met de Nederlandse cultuur.

En nog zo'n voorbeeld: je mag meer dan 100 verschillende allochtone groepen over één kam scheren, maar tussen Nederlanders en Duitsers bestaan grote verschillen. Vrijheid van

godsdienst is een hoog goed, zolang het maar een christelijke godsdienst is.

Autochtonen hebben overlast van allochtonen, maar het omgekeerde geldt niet. Autochtonen hebben last van criminaliteit in de wijk, allochtonen natuurlijk niet. Vraagstukken rond allochtonen gaan over problemen, vraagstukken rond autochtonen gaan over neutrale kwesties. Onder allochtonen komt meer criminaliteit voor dan onder autochtonen (maar de grotere criminaliteit onder allochtonen is wel afkomstig van jongeren die *hier* geboren zijn).

Aanpassen moet en zelfbepaling ook. Maar als hoofddoekjes af moeten, geldt die zelfbepaling dan ineens niet meer? Allochtonen moeten worden toegerust met vaardigheden, maar autochtonen hoeven alleen ruimte te geven. Allochtonen mogen Nederlandse normen en waarden overnemen, autochtonen mogen de norm zijn.

Dames en heren, als u dit rijtje zo hoort, is het toch geen wonder dat inburgeren 'allochtonen' zo zwaar valt, want deze redeneringen zijn echt niet te volgen. Het is niet mijn bedoeling dat u zich nu op een overlevingstocht waant of ongemakkelijk op uw stoel gaat schuiven. Wel hoop ik dat u uw hoofd en hart openstelt om optimaal te kunnen profiteren van de ontdekkingsreis die ik zelf al eerder gemaakt heb. Maar wat u nu in veertig minuten voorgeschoteld krijgt, mocht ik in wel veertig kwartalen uitzoeken. Over gelijkwaardigheid gesproken!

5

Algemene beschouwingen over roltoewijzing

Dames en heren, ik gaf zo-even aan dat ons denken over gelijkwaardigheid verbetering behoeft. Ik voeg hier nu aan toe dat dit geldt voor burgers en professionals binnen diverse werkvelden. Dit komt omdat ideologieën, denkbeelden of opvattingen ons op het verkeerde been zetten. Twee van deze denkbeelden die ik vandaag bespreek, kun je kwalificeren als vormen van roltoewijzing.

Het ene denkbeeld gaat over de vraag wie wel en wie geen Nederlander is; het tweede denkbeeld over de vraag wie beoordelaar en wie beoordeelde is. In deze rede zal ik deze denkbeelden thematiseren en directe en indirecte effecten in beeld brengen.

De theorie over roltoewijzing is door mij ontwikkeld. Zij heeft betrekking op relaties tussen minderheids- en meerderheidsleden en vormt een bijzondere synthese van theorie en praktijk. Simpel gezegd houdt roltoewijzing in dat mensen of groepen op voorhand een bepaalde rol krijgen toegewezen, op grond van bijvoorbeeld klasse, etniciteit en gender. Deze rollen zijn ongelijkwaardig en tegengesteld.

Nog niet zo lang geleden zorgden genderconstructies ervoor dat mannen de rol van

kostwinner en vrouwen de rol van huisvrouw kregen. Sommige werkgevers namen dan ook liever een man in dienst, waardoor vrouwen minder gemakkelijk aan de slag kwamen. Eigenlijk zette de roltoewijzing werkgevers gewoon op het verkeerde been, waardoor zij vrouwelijke sollicitanten ongelijkwaardig behandelden, zodat deze buiten beeld raakten.

In onze multiculturele samenleving zie je ook verschillende vormen van roltoewijzing. Een voorbeeld hiervan is het zogeheten 'buitenstaanderperspectief'. Dit perspectief verdeelt burgers in Nederlanders en niet-Nederlanders, gastheren en gasten. Wie als medeburger geaccepteerd wil worden, moet zich net als de gastheer gedragen. Maar welke Nederlander is de gastheer? Of wordt er verwacht dat de gast zich net als vijftien miljoen gastheren en gastvrouwen gedraagt? Dat zou nog wel een dagtaak kunnen worden!

Dames en heren, de theorie over roltoewijzing heeft een breed toepassingsgebied. Zij kan gebruikt worden om machtsverhoudingen te analyseren en oplossingsrichtingen aan te reiken in vraagstukken over klasse, gender en etniciteit. Gezien de beschikbare tijd zal ik klasse en genderaspecten niet meenemen in de analyse. Maar wat in het vat zit, verzuurt niet!

6

Dames en heren, u merkt wellicht al dat ik in deze rede niet meega met de tijdgeest. Ik laat liever een eigen geluid horen en voel me daarbij gesteund door de traditie van Hogeschool de Horst. Mijn zoeklicht in deze rede is in het bijzonder gericht op autochtonen, aangezien hun rol en bijdrage aan het multicultureel samenleven onderbelicht is.

In mijn rede staan de volgende thema's centraal:

- In **hoofdstuk 1**: het buitenstaanderperspectief. Dit deel gaat over de vraag wie wel en wie geen Nederlander is en welke effecten dit perspectief oproept.
- In **hoofdstuk 2**: de toeschouwerrol. Dit deel gaat over de vraag wie beoordelaar is en wie beoordeelde, en welke effecten deze roltoewijzing oproept.
- In **hoofdstuk 3**: kenmerken en effecten van roltoewijzing en het actorperspectief. Het actorperspectief wordt geïntroduceerd als vormgever van multiculturele competentie.
- In **hoofdstuk 4**: de leeropdracht van het lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie'. De leeropdracht, lectoraatsactiviteiten en het lectoraat worden in onderlinge samenhang beschreven.

1 Het buitenstaanderperspectief als vorm van roltoewijzing

Theoretische concepten betreffende roltoewijzing

Etnisch neutrale relaties

In hoofdstuk 1 licht ik roltoewijzing toe, aan de hand van de rollen 'gevestigden' en 'buitenstaanders'. Het concept 'buitenstaander' kom ik tegen bij Elias & Scotson in hun studie *De gevestigden en buitenstaanders* (1976). Hierin werken zij het begrip etnocentrisme uit. Zij maken duidelijk dat leden van een groep altijd denken in termen van 'wij' en 'zij'. Dat wil zeggen dat zij nieuwelingen bejegenen als 'buitenstaanders' en zichzelf als 'gevestigden'. Elias & Scotson tonen dit aan door middel van onderzoek in arbeidersbuurten waarin het vraagstuk multi-etniciteit *niet* speelt.

Hoewel het onderzoek alleen over witte mensen gaat, blijkt de gevestigde de nieuwkomer een rol met een lagere status dan zichzelf toe te schrijven. Elias & Scotson beschrijven hoe deze gevoelens en mechanismen leiden tot uitsluiting van de buitenstaanders. Hun onderzoek maakt duidelijk dat de opvattingen en gedragingen van de gevestigden in verband staan met groepsvorming, maar losstaan van etniciteit. In die zin zijn opvattingen van gevestigden over buitenstaanders etnisch-neutraal en spelen zij zich vooral af op het niveau van de houding van individuele burgers die wel of niet toevallig een groep vormen.

Interetnische relaties

Deze opvattingen spelen overal een rol en dus ook in interetnische en interculturele relaties. Nederlanders die naar Suriname emigreren, Amerikanen die naar China verhuizen, Duitsers die naar Nederland emigreren, zij hebben allen de ervaring dat ze als buitenstaander bejegend worden. Dat geldt natuurlijk ook voor ervaringen van allochtone Nederlanders, want het is vanzelfsprekend dat ook zij het 'buitenstaanderperspectief' tegenkomen.

Ideologiebenaderingen zoals bijvoorbeeld van Therborn (1982) geven inzicht in het feit dat gevestigden hun dominantie willen handhaven door te proberen nieuwkomers om te vormen naar het beeld dat zij van hen hebben. De troostprijs is dan 'het medeburgerschap

onder voorwaarden', maar het kan ook leiden tot 'gelegitimeerde' uitsluiting.

Nieuwkomers volgen deze pogingen niet gedwee, maar vertonen weerstand, zoals ook blijkt uit de huidige maatschappelijke discussie. Deze weerstand komt voort uit het feit dat nieuwkomers hun eigen referentiekader en uitgangspunten, dus ook: hun eigen identiteit, als vanzelfsprekend veronderstellen en op grond daarvan hun eigen grenzen stellen.

Onder identiteit versta ik in dit verband dat deel van het zelfbeeld dat in verband staat met etniciteit, klasse en genderafkomst en de hieraan toegekende waarde en emotionele betekenis.³ Identiteit wordt echter eveneens beïnvloed door de toegeschreven identiteit, waarin de waarneming van anderen tot uitdrukking komt, zoals in naamgevingprocessen, waarover ik in deze rede ook kom te spreken.

Ik noem nog een belangrijk theoretisch inzicht. Therborn (1982) wijst erop dat er tussen dominante opvattingen of ideologieën interferentie kan optreden. Dit houdt in dat opvattingen zich met elkaar vermengen en daardoor elkaar kunnen versterken. Een voorbeeld hiervan is dat de opvatting over 'het buitenstaander zijn' zich in hoog tempo met stereotiepen over 'achterstandsgroepen', 'probleemgroepen', 'criminelen' *en* angstbeelden over de Islam vermengt. Het woord 'allochtoon' roept nu dan ook beelden van achterstand en problemen op; staat dan ook voor een optelsom van deze beelden. De impact hiervan op de samenleving is groot. Ik kom hier later op terug.

9

Het overheidsbeleid

Speelt het overheidsbeleid een rol in de ontwikkeling en verspreiding van het buitenstaanderperspectief, en zo ja, welke tegenmaatregelen zijn denkbaar? De afgelopen decennia heeft de overheid veel aandacht besteed aan migranten. Maar niet aan het vraagstuk van competente omgang tussen etnische groepen of aan het multicultureel samenleven. Daardoor bleef ook de multiculturele samenleving, als plek waar relaties tussen burgers vorm krijgen, lang buiten beeld. Maar ook toen die wel in beeld kwam, kwam er toch geen beleid gericht op wederzijdse acceptatie als medeburgers en mede-Nederlanders.

Beleidsmakers onderschatten kennelijk het positieve signaal dat uitgaat van de naamgeving 'Nederlander' aan de burgers die zich hier blijvend vestigden; bijvoorbeeld door consequent te spreken over Turkse Nederlander in plaats van Turk. Tot 1983 was het gebrek aan aandacht voor dit aspect van naamgeving begrijpelijk, omdat de overheid toen

nog dacht dat migranten hier niet blijvend maar tijdelijk verbleven. Waarom zou je hen dan Nederlander noemen? Maar sinds 1983 is wel bekend dat betrokkenen hier permanent willen blijven.

In de *systematiek* van naamgeving aan deze burgers: gastarbeiders, rijksgenoten, immigranten, migranten, etnische minderheid, minderheden, etnische groepen, oudkomers, nieuwkomers, allochtonen, medelanders en zelfs 'nieuwe Nederlanders' klinkt het besef, dat deze burgers 'doodgewoon Nederlander' zijn, niet door. (Kortram, 1995).

'*Migranten zijn geen Nederlanders*' is nog steeds het uitgangspunt van dit beleid. Als beleidsmakers migranten niet als Nederlanders zien, is het niet verwonderlijk dat burgers daar ook zo over denken. Het overheidsbeleid vormt daarom geen tegenwicht voor het buitenstaanderperspectief. Zij voedt eerder de 'onzichtbaarheid' van de migranten als Nederlanders.

Pas in 1994 werd in het beleid de invalshoek gekozen van 'burgerschap', dat haar fundament vindt in 'gelijkwaardigheid van elke ingezetene'. Maar ook deze invalshoek brengt allochtone burgers sociaal gezien niet verder. Het buitenstaanderperspectief neemt eerder toe dan af.

Wel wordt van niet-westerse burgers steeds meer verwacht dat zij kiezen voor deze samenleving, zoals eerst Van Boxtel beoogde ('Kansen pakken, kansen krijgen', 1998) en onlangs ook minister Verdonk in 'De dialoog' betoogde (Nederlandse Moslim Omroep, 11 juli 2004). Maar de wederkerigheid ontbreekt, want van autochtonen wordt niet verwacht dat zij 'kiezen voor deze (multiculturele) samenleving'.

Inmiddels bestaat het minderhedenbeleid nu alweer ruim twintig jaar en wordt het steeds duidelijker dat allochtone Nederlanders hun onvrijwillige 'buitenstaanderrol' als een sta-in-de-weg ervaren. Het is immers een feit dat zij geen buitenstaander, maar gevestigde *en* Nederlander met meer dan één cultuur zijn.

Maar als zelfs kinderen met een witte en een zwarte ouder niet als gevestigden of als Nederlander worden beleefd, terwijl ze half 'Nederlands' zijn, hier geboren zijn en dus niet van elders komen, de Nederlandse nationaliteit hebben, hier opgevoed zijn en bekend zijn met Nederlandse normen en waarden en vanaf hun geboorte Nederlands spreken (Kortram, 1995), *dan* wordt de suggestie gewekt dat het niet langer gaat om een discussie over burgerschap, maar over etniciteit. En over de vraag wie etnisch gezien Nederlander genoemd mag worden. In zo'n visie is er geen ruimte voor zwarte autochtonen. Ik meen dat wij op deze wijze op een maatschappelijk dieptepunt in de onderlinge relaties afstevenen,

waaraan de overheid niet meer voorbij kan gaan.

Samenleven doe je niet in je eentje en kiezen evenmin. De uitnodiging van de overheid om mee te doen in en te kiezen voor deze samenleving veronderstelt vernieuwend beleid. Hierin dient *iedereen als burger-die-erbij-hoort te worden aangesproken* en moeten de aangekondigde toerusting- en toenaderingsactiviteiten (RMO, 2003) ook daadwerkelijk, voor alle burgers, vorm krijgen.

Naamgevingstrategie als reinigende en verbindende dialoog

Onder regie van de overheid zou een toerustings- en toenaderingsactiviteit uitgevoerd kunnen worden. Het gaat hierbij om het opstarten van een dialoog voor en door iedereen, over *'wie wij Nederlanders anno 2004 zijn'* en over *'welke naamgeving aan burgers daarbij past'*.

Ik duid deze activiteit aan met 'naamgevingstrategie'. Dit betreft activiteiten die ervoor zorgen dat burgers over en weer elkaar als Nederlander gaan beschouwen. Het moet aan de Drent, de Somaliër, de Hollander, de Limburger, de Surinamer, de Fries, de Turk, dat wil zeggen aan elke burger, duidelijk worden dat iedereen die Nederlander in zijn paspoort heeft staan, Nederlander is in méér dan alleen juridische zin.

In een dergelijke dialoog zal veel voorbijkomen, variërend van de traumatische ervaring van 11 september 2001 tot zich hier afgewezen voelen, van erbij willen horen, er niet bij willen horen tot zich erbuiten willen sluiten. Er zal oud zeer boven komen drijven, er zullen weerstanden en stereotiepen geuit worden, maar er zullen ook positieve en bemoedigende geluiden te horen zijn. Zo kunnen blinde vlekken bespreekbaar gemaakt worden en kan de bereidheid gevoed worden er samen iets van te maken. Een bereidheid die ik op basis van ervaring met dergelijke discussiebijeenkomsten groter acht dan mogelijk vermoed wordt.

Ik zie werken aan naamgeving niet als vervanging van multicultureel overheidsbeleid. Ik zie het wel als aanvulling op, als onderdeel van facetbeleid gericht op het realiseren van de naamgeving Nederlander voor alle hier wonende groepen. Daarbij moet ook het buitenstaanderperspectief bespreekbaar gemaakt worden, waardoor ook multiculturele competentie geactiveerd wordt.

Het voeren van deze dialoog zal veel energie en zorg van de overheid vragen. Als deze dialoog systematisch wordt uitgevoerd - *op school, op het werk, in wijk- en buurtcentra, met postbus 51, landelijke campagnes, mediadiscussies, conferences, luchtige talkshows, congressen, politieke discussies, discussies in zaaltjes enz.* - met voldoende inbreng, alsof het een planologische procedure betreft (*die immers gepaard gaat met voorlichting, inspraak en activering van de bevolking*), zie ik een proces ontstaan dat haar eigen synergie

schept. Dit proces kan dan het welbevinden van alle burgers en de sociale cohesie in de samenleving positief beïnvloeden. Zo kan een reinigende en verbindende dialoog met een breed maatschappelijk draagvlak ontstaan.

Ik geef nog twee beleidsinstrumenten in overweging:

1. Facetbeleid met betrekking tot 'Beeldvorming en het buitenstaanderperspectief';
 2. Grootschalige multiculturele competentieprojecten.
- Bij dit al kan het gevoerde vrouwenemancipatiebeleid beleidsmakers tot inspiratiebron dienen.

Interferentie-effecten

Dames en heren, 'allochtoon' is geen neutraal begrip meer. Het verwijst niet naar gewone burgers, maar naar publiekelijk gediskwalificeerden. In de diskwalificatie van deze burgers en de multiculturele samenleving hebben de publicist P. Scheffer, de aanslagen van 11 september 2001 en de opkomst en doorbraak van Pim Fortuyn een belangrijke rol gespeeld.

Traditioneel werden allochtone Nederlanders al geproblematiseerd en autochtonen als onproblematisch voorgesteld, maar het nieuwe debat deed daar flink wat scheppen bovenop. In de publieke discussies kwam de verhouding tussen autochtonen en moslims centraal te staan. Brave moslimhuisvaders, geëmancipeerde moslima's en moslimextremisten werden op één hoop gegooid en de pluriformiteit van de Islam raakte uit beeld.

Vanaf 2001 heeft de verwarring de overhand gekregen en tekende zich een soort collectief onbehagen bij de meest uiteenlopende burgers af: van behoudend tot progressief, van wit tot gekleurd. Zo ontstond een emotioneel klimaat van 'aanpassen of oprotten' dat allochtone Nederlanders die allang waren ingeburgerd, diep heeft gekwetst en hun zelfrespect en thuisgevoel heeft aangetast, en dat autochtone burgers in een morele impasse heeft doen belanden. Dit klimaat creëerde diverse emotionele blokkades in interetnische relaties die niet zomaar zullen verdwijnen. *Ik zie voor het lectoraat een belangrijke taak weggelegd om deze blokkades te slechten.*

Dat de meerderheid van de allochtone burgers normaal functioneert, is allang bekend. Toch blijkt uit het SCP-onderzoek uit 2003 dat 40% van de werkgevers liever geen allochtone werknemers in dienst neemt en dat een meerderheid van de autochtone en een bijna meerderheid van allochtone burgers vindt, dat er teveel allochtonen in Nederland zijn. Deze resultaten maken indringend duidelijk dat er interferentie is opgetreden. Er is sprake

van een optelsom van negatieve beelden. Hierin zijn de allochtoon als buitenstaander en als probleemdager met elkaar vermengd geraakt. Dat ook in de ogen van deze allochtone Nederlanders, allochtonen en problemen onlosmakelijk met elkaar verbonden lijken, hoeft niemand dus te verbazen.

Een dergelijke beeldvorming moet wel doorwerken in het onderling sociaal verkeer en tot diverse vormen van multicultureel incompetentie leiden.

Ons lectoraat heeft de ambitie het debat over de multiculturele samenleving van een krachtig weerwoord te voorzien en daar waar nodig te ondersteunen. Deze ondersteuning zou kunnen bestaan uit het ontwikkelen van een opleidingsaanbod om Rijk, provincies, gemeenten en uitvoerende organisaties te ondersteunen bij het vormgeven van de naamgevingstrategie.

Van allochtoon naar zwarte autochtoon

Dames en heren, ik heb in het begin van deze rede demografische verschuivingen en ontwikkelingen aangegeven. Deze veranderingen leiden tot nieuwe processen van multiculturele ontwikkeling. Multiculturele ontwikkeling (De Horst, 2002) is het proces dat een persoon, groep, organisatie of samenleving doormaakt in de ontmoeting met andere culturen. Dit proces kan twee kanten op gaan: het kan negatieve beeldvorming en buitenstaandergevoelens activeren óf de vraag oproepen wat succesvol en effectief multicultureel handelen is.

Ik vind het belangrijk dat in processen van multiculturele ontwikkeling afstand wordt genomen van de voortdurende problematisering van allochtone Nederlanders en dat wordt gezocht naar de juiste toon en een succesvolle aanpak van vraagstukken. *Het lectoraat wil dan ook graag meedenken in deze educatieve en agogische opgaven. Hiervoor is een evenwichtige en multicultureel competente analyse en aanpak nodig waarin allochtone Nederlanders en hun ervaringen niet onzichtbaar worden door het buitenstaanderperspectief, zoals het geval is in het volgende voorbeeld:*

Voorbeeld: De witte kleur van onveiligheid

Voor de verkiezingen van 2002 haalden klachten van witte bewoners uit oude Rotterdamse wijken de media. Volgens deze bewoners was het slecht wonen in hun wijk omdat hun

buurt was veranderd, de wijk onveilig was en zij zich door al die buitenlanders in de wijk niet meer thuis voelden. Politici van links en rechts sprongen hier bovenop vanuit een partijdige houding die onvermijdelijk leidde tot selectieve waarneming. Daarbij werden integratie, allochtonen, onveiligheid en criminaliteit equivalente en uitwisselbare termen.

De ijverige politici, de media en de burgers vergaten in de discussie over de bewoners echter één detail, waar multicultureel competente welzijnswerkers hen op attent hadden kunnen maken. De wijk werd bevolkt door Nederlanders van verschillende afkomst die niet crimineel waren, en door Nederlanders van verschillende afkomst die wél crimineel waren, terwijl de wijk ook te kampen had met meervoudige achterstanden.

In de ogen van de betrokkenen werd de wijk echter bevolkt door autochtonen en criminelen. Het nettoresultaat was dat onveiligheidsgevoelens een witte kleur kregen. De onveiligheidsgevoelens van autochtonen kwamen dominant in beeld, terwijl die van overige wijkbewoners onzichtbaar werden. Dat had als belangrijk neveneffect dat deze allochtone Nederlanders het signaal kregen dat zij als Nederlandse burgers niet meetelden, omdat hun ervaringen en beoordelingen niet werden meegenomen in de effectieve oplossing.

Omdat het buitenstaanderperspectief zich vermengt met denkbeelden als 'het zijn probleem-groepen' en 'het zijn criminelen', wordt het voor autochtonen bovendien ook moeilijk om 'doodgewone allochtonen' van 'criminelen' te onderscheiden en allochtone Nederlanders als doodgewone Nederlandse burgers te zien.

Dames en heren, ik vraag aandacht voor de effecten en gevolgen van het buitenstaanderperspectief, in het bijzonder voor de hier geboren jongere generaties. Hoewel zij als doodgewone burger onzichtbaar zijn, verwachten wij van hen wel een zichtbare betrokkenheid. Straks functioneren zij als thuiszorgmedewerker, hulpverlener, arts, onderwijzer, ambtenaar, politieagent, maatschappelijk werker, personeelsfunctionaris, burgemeester, opbouwwerker, leesvader of vrijwilliger. Met andere woorden: zij moeten een veelheid aan maatschappelijke rollen of taken vervullen die voor ons aller toekomst hard nodig is.

Als de vergrijzing in 2020 haar hoogtepunt bereikt (Kortram e.a. 2000), vormen die jongeren een belangrijk arbeidspotentieel en geven zij een belangrijke impuls aan de vergroening van de samenleving. Daarbij verwacht ik van hen ook kwaliteitsimpulsen, bijvoorbeeld als gevolg van hun inzetbaarheid bij vraagstukken over internationalisering. Wij hebben deze jongeren dus gewoon nodig.

Maar dames en heren, wat hebben deze jongeren van u en ons nodig? Ik zou zeggen niet

'het Zwitser leven-' maar het 'made in Holland-gevoel'. Dus dat zij hier thuishoren, Nederland hun thuishaven is. Dat aan deze jongeren niet gevraagd wordt hun eigen identiteit op te geven. Hoewel een identiteit aan verandering onderhevig is, is zij niet een soort jasje dat op commando uitgetrokken kan worden. Bovendien biedt een identiteit ook houvast en hangt 'jezelf kunnen zijn' samen met veiligheid en welbevinden. Dat is meer dan overheid en samenleving deze jongeren nu te bieden hebben. Het assimilatiestreven wekt daarom onrust, onbehagen en zelfs woede op, verscherpt het gevoel een buitenstaander te zijn en vormt een fataal struikelblok voor interetnische relaties.

Dames en heren, hoe zal deze opgroeiende generatie de verdere aanscherping van het buitenstaanderperspectief beleven? Hoe zal het in hun beleving doorwerken? Zal het hun veiligheidsgevoel beïnvloeden? Zullen zij loyaal zijn aan een samenleving en haar burgers, als die hun in meerdere toonaarden duidelijk maken dat zij niet welkom zijn?

Ik meen dat er kansen zijn door hen aan te spreken als geboren Nederlanders, wat zij feitelijk ook zijn. Zo bevorderen wij dat deze jongeren (een sterkere) binding krijgen met ons land. Zij hebben immers geen terugkeerperspectief en passen niet meer in het thuisland van hun ouders. Er liggen dus kansen, maar pakken wij die voortvarend genoeg op? En slaan wij daarbij de juiste toon aan? Hoe multicultureel competent zijn wij eigenlijk?

Dames en heren, er staat veel op het spel. Het gaat immers om niets minder dan het welbevinden, positieve diversiteitimpulsen, het beschikbare arbeidspotentieel, de sociale cohesie en maatschappelijke rust. In het bijzonder gaat het om onze jeugd die de toekomst heeft en die jeugd is multi-etnisch samengesteld!

2 Roltoewijzing en de multiculturele competentie

Roltoewijzing in alledaagse ontmoetingen tussen zwart en wit

Ik ben inmiddels in het tweede deel van mijn rede beland. Ik zal in dit deel voortborduren op de inzichten uit hoofdstuk 1 en verbindingen leggen met bevindingen uit eerdere publicaties en mijn ervaring met training- en advieswerk in multiculturele werkomgevingen.

Dames en heren, in 1990 heb ik in mijn proefschrift de grondslag voor een nieuwe benaderingswijze van interetnische relaties ontwikkeld. Deze ontstond uit analyse van alledaagse ervaringen, een beleidsnota, vormingspraktijken en sociaal-wetenschappelijke studies. Hieruit bleek dat er sprake was van een soort collectieve, maar onbewuste kijk op interetnische relaties die ik aanduid met 'roltoewijzing'. Aan de hand van een voorbeeld uit de dagelijkse omgang werk ik nu roltoewijzing verder uit.

Voorbeeld: Ontmoeting in de trein 1

In een trein neemt een zwarte man plaats tegenover een witte Nederlander. De zwarte man groet vriendelijk en vertelt spontaan: 'Ik vind discriminatie maar niets. Ik heb niets tegen witte mensen en ook in de trein ga ik gewoon tegenover hen zitten. Ik zeg maar: zolang mensen beschaafd zijn.'

U merkt het al bij uzelf, de rol van beoordelaar die de zwarte man vervult, of de actorrol, roept geen herkenning op. Bij sommigen van u roept deze - denk ik - ontkenning op, omdat u meent dat dit niet gebeurt. Ook zal menig een glimlach niet kunnen onderdrukken, niet vanwege de inhoud van de gewisselde boodschap, maar vanwege de opstelling, de rol van de zwarte man.

Reacties op dit voorbeeld zijn vooral: 'Zo gedraagt een zwart mens zich niet', 'De zwarte man houdt witte mensen een spiegel voor', 'De zwarte man speelt een rol', 'Hij doet alsof hij het voor het zeggen heeft'.

Dit voorbeeld wordt in de meeste gevallen als een vorm van rolwisseling uitgelegd. Maar, dames en heren, als er sprake is van rolwisseling, dan is er ook sprake van rolverwachting en daarom ook van roltoewijzing. Dat wordt nog duidelijker in het volgende voorbeeld:

Voorbeeld: Ontmoeting in de trein 2

In een trein neemt een witte man plaats tegenover een zwarte man. De witte man groet vriendelijk en vertelt spontaan: 'Ik vind discriminatie maar niks. Ik heb niets tegen gekleurde mensen en ook in de trein ga ik gewoon tegenover hen zitten. Ik zeg maar: zolang mensen maar beschaafd zijn.'

Wederom is in dit voorbeeld niet van belang of de witte man goede bedoelingen heeft of wat hij inhoudelijk zegt. Wel van belang voor deze analyse is de rol die hij inneemt, de rol die hij verwacht dat de zwarte man zal innemen en de herkenning die dit voorbeeld bij u oproept. Opmerkingen die nu zeker niet gemaakt zullen worden zijn: 'Zo gedraagt een witte man zich niet', 'De witte man houdt ons een spiegel voor', 'De witte man speelt een rol' of 'Hier is sprake van rolwisseling'.

Dit voorbeeld wordt dan ook door vrijwel iedereen als 'normaal' en 'vanzelfsprekend' beleefd. Maar wat is dan het normale en vanzelfsprekende in dit voorbeeld? Door deze vraag te beantwoorden komen wij bij de beschrijving van de toegewezen rollen. Het lijkt normaal en vanzelfsprekend dat de witte man de actorrol inneemt, daarmee de ontmoeting definieert, zich oordelend opstelt en aangeeft welke grenzen hij in het maatschappelijke verkeer met zwarte mensen stelt en daarmee gezag claimt. Van de zwarte man wordt daarbij een toeschouwerrol verwacht, dat wil zeggen dat hij het vanzelfsprekend zou moeten vinden dat de witte man de beoordelaar is en hij de beoordeelde. En dat hij daarmee eigenmacht uit handen geeft. Maar dames en heren, waarom zou de zwarte man dat doen?

Het is immers niet normaal of vanzelfsprekend dat alleen witte mensen een actorrol vervullen. Iedereen bezit een oordelend vermogen dat per definitie gebruikt wordt om zichzelf, een situatie, of anderen te beoordelen. Hardop of in gedachten. Iedereen oordeelt dus; wit over zwart en omgekeerd. Zo kan bijvoorbeeld een Marokkaanse Nederlander het niet willen dat zijn kinderen met witte kinderen optrekken. Wederom stel ik, net als in de treinvoorbeelden, hier niet de vraag waarom de Marokkaanse Nederlander zich zo opstelt, omdat deze vraag zou afleiden van de hoofdlijn van mijn betoog.

En die hoofdlijn is simpelweg:

1. dat dominante ideologieën ons voorhouden, dat in interetnische omgang witte mensen de actorrol en zwarte mensen de toeschouwerrol bezitten;
2. maar dat ik betoog dat niemand een rol is of bezit maar die hooguit vervult;
3. dat zwarte mensen anderen beoordelen vanuit hun eigen uitgangspunten en grenzen, eigenmacht bezitten en dus per definitie actor zijn en als zodanig (willen) functioneren;
4. dat zwarte mensen hun eigenmacht kunnen inzetten om toegewezen rollen af te wijzen en dat ook feitelijk doen.⁴

Uit het eerste treinvoorbeeld blijkt wel dat zij daarbij de kans lopen niet als actor herkend te worden of onzichtbaar te worden. Maar dat neemt de feiten dat zij wel actor zijn en zich als actor willen en kunnen manifesteren niet weg.

Roltoewijzing op vooruitstrevende terreinen

Voorbeeld: Gender en etniciteit

In het onderzoeksrapport 'Verlate uittreding' een beleidsonderzoek naar arbeidsparticipatie van vrouwen in Nederland, dat in opdracht van het ministerie van SoZaW uitgevoerd werd, was de voornaamste conclusie dat de helft van de vrouwen stopt met werken na het eerste kind. Ik herkende me niet in de onderzoeksresultaten: Surinaamse vrouwen stoppen doorgaans niet met werken als zij kinderen krijgen. Wat bleek? Zwarte, migranten- en vluchtelingvrouwen kregen in dit onderzoek geen eigen actorrol toegewezen. In de eindconclusies werden zij dan ook onzichtbaar. (Kortram 1997b).

In de dagelijkse omgang krijgen mensen dus actor- en toeschouwerrollen toegewezen. Maar dames en heren, deze roltoewijzing vindt ook plaats in vooruitstrevende sectoren, zoals sociale wetenschappen, minderhedenbeleid en vormingspraktijken (Kortram, 1990). Er blijkt dus sprake te zijn van een dominante definitie van de interetnische situatie, een collectieve kijkrichting. Van opvattingen die ongevraagd ons denken insluipen. Daartegen is geen vooruitstrevendheid gewassen!

De studies van Bruins (1977) of van Daams (1978) vormen goede illustraties van deze dominante definitie of collectieve kijkrichting. Het onderzoek van Bruins draagt de veelzeggende titel *Houdingen van Nederlandse werknemers ten opzichte van buitenlandse werknemers*. Het onderzoek plaatst uitsluitend Nederlandse werknemers dus in de rol van

beoordelaar en buitenlandse werknemers in de rol van beoordeelde. In het onderzoek *Naast wie zal ik nu eens gaan zitten?* (Daams, 1978) luidt de vraagstelling: 'Gaan blanken in de bus ergens anders dan naast gekleurde Nederlanders zitten? Of denken gekleurde mensen alleen maar dat het zo is?' Ook hier is duidelijk, dat het onderzoek witte Nederlanders in de actorrol plaatst.

Een onderzoek dat zou vertrekken vanuit een actorrol van zowel gekleurde als witte mensen zou niet alleen het gedrag van blanken bij plaatskeuze, maar ook het gedrag van gekleurde mensen bij plaatskeuze onderzoeken.⁵ Het is voorspelbaar dat dan een patroon zichtbaar wordt waaruit blijkt dat er bij gekleurde passagiers geen of juist wel barrières bestaan tegenover witte mensen. Maar als uit het onderzoek blijkt dat bij gekleurden wel sprake is van barrières, zou dat dan geen verreikende consequenties moeten hebben voor hoe je interetnische relaties in de wijk verbetert? Of voor theorieontwikkeling binnen de welzijnssector? Of voor de vraag of wij met het integratiebeleid wel op de goede weg zijn?

Bij uitzondering trof ik in mijn onderzoek minderheidsdefinities met zwarte mensen in de actorrol. Een voorbeeld is de publicatie met de veelzeggende titel: *Wederkerigheid in raciale stereotypen: wit, zwart en geel*. (Maykovich, 1978, 1984) Het punt dat ik maak is niet dat zwarte mensen geen actorrol innemen of dat minderheidsdefinities in interetnisch onderzoek ontbreken, maar dat het niet systematisch genoeg, dus slechts fragmentarisch voorkomt. En daardoor onvoldoende zichtbaar is.

Actualisering

Dames en heren, wij leven nu in 2004. Ook een collectieve kijkrichting uit 1990 kan aan betekenis hebben ingeboet. Onlangs heb ik een pilot van recente (inter-)nationale publicaties verkend.⁶ Enerzijds kreeg ik de indruk dat publicaties over interetnische relaties vooral betrekking hebben op de dominante definitie van de situatie, een situatie die goed te verklaren is vanuit de reproductiefunctie van onderzoek. Anderzijds noteerde ik enkele verschuivingen.

1. In soort thema's die (weer) actueel zijn: bijvoorbeeld zwarte scholen, zwarte wijken, assimilatie, de Islam, inburgering, normen en waarden en identiteit.
2. In aan beleid(sontwikkelingen) gerelateerd onderzoek, waarin de concepten 'sociaal

contact' en 'sociale afstand', dat wil zeggen wederzijdse oordelen, terugkerende thema's zijn. Door deze concepten bevatten deze beleidsstudies dus ook minderheidsdefinities van de situatie.⁷

3. Belangrijker is dat een nieuwe generatie wetenschappers in Nederland-onderzoeksland, aan de theorievorming is gaan bijdragen. Deze hebben al zeer waardevolle bijdragen geleverd. Als illustratie noem ik prof. dr. Ruben Gowricharn en prof. dr. Gloria Wekker.
4. De duidelijke aanwezigheid van Forum in Utrecht als kenniscentrum en uitgever van talrijke publicaties over multiculturele thema's en/of doelgroepen.

Ondanks deze verschuivingen blijft de overmacht van de dominante interetnische definitie van de situatie nog groot. Vooralsnog beschouw ik de resultaten van onderzoek naar interetnische relaties dan ook als een boek met pagina's die maar voor de helft beschreven zijn. Ik weet niet wat deze halve pagina's betekenen voor de vele multiculturele adviezen, multiculturele discussies van de afgelopen jaren en bijvoorbeeld voor de resultaten van een Commissie Blok. Zeker is in elk geval dat kennis ontbreekt, waardoor de werkelijkheid niet helemaal gevat kan worden.

Waar ik werkelijk benauwd voor ben is dat, onder het mom van objectiviteit, (grote) vertekeningen van de (multiculturele) werkelijkheid als waarheid zijn gepresenteerd. Ik vind eigenlijk dat sociale wetenschappers, professionals en beleidsmakers alles op alles moeten zetten om systematisch te onderzoeken wat roltoewijzing betekend heeft en nog steeds betekent voor theorie, beleid, educatie en voor de samenleving.

Ik ben dus, ondanks bovengenoemde verschuivingen, van mening dat de eerder besproken collectieve kijkrichting op interetnische relaties, nog steeds dominant is. Hierdoor wordt evenwichtig sociaal-wetenschappelijk onderzoek en evenwichtige theorievorming over interetnische relaties belemmerd. Minderheidsdefinities (dat wil zeggen onderzoek gebaseerd op de actorrol van zwarte mensen) dienen dan ook gericht versterkt te worden.

Dit kan vorm krijgen door het instellen van een leerstoel met een gerichte leeropdracht. In de uitwerking van deze gedachte wil ik graag partij zijn.

Voorts wil ik met universiteiten en onderzoeksbureaus uit de regio samenwerkingsmogelijkheden verkennen. Te denken valt aan de Universiteit Utrecht, de Universiteit voor Humanistiek, het Verwey-Jonker Instituut, Forum, instituut voor multiculturele ontwikkeling en het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.

Dames en heren, het verwondert mij niet dat roltoewijzing ook doorwerkte in de Minderhedennota van 1983, in de latere nota's, in overheidsbeleid en beleidsonderzoek.

Dit blijkt al uit de uitgangspunten van de Minderhedennota. Het zijn immers (vooral de niet-westerse) minderheden die eenzijdig vaardigheden moeten verwerven om te functioneren in de Nederlandse samenleving, terwijl - chargerend - witte Nederlanders niets meer hoeven te doen dan zichzelf te zijn.

Door alleen de toerusting van deze minderheden te benadrukken wijst dit fundamentele beleidsstuk, waarvan volgens C.A. Tazelaar (2002, p. 3) 'de doelstelling nog steeds recht overeind' staat, minderheden wel een toeschouwerrol toe: zij moeten zich vaardigheden eigen maken, zij moeten zich leren instellen op de Nederlandse cultuur, omgangsvormen, gewoonten en uitgangspunten. Zij moeten zich inpassen in het bestaande. Dat is de essentie van een toeschouwerrol.

Het (voorgenomen) minderhedenbeleid versterkt daarmee de actorrol en dominantie van de witte meerderheid. Deze kijkrichting blijft rondwaren in latere nota's en kamerstukken. Roltoewijzing valt bijvoorbeeld ook op in het strategisch akkoord van CDA, VVD en LPF (Tweede Kamer 2002-2003, 28375, nr. 5). Daarin zegt de regering 'wederzijdse aanpassing' na te streven, maar zij vertaalt dit tegelijkertijd naar: *de inspanningen die 'nieuwe Nederlanders' zich moeten getroosten*. Ook in een recent gesprek met minister Verdonk (Nederlandse Moslim Omroep, 11 juli 2004), werd de vraag naar de rol van autochtone Nederlanders in het integratieproces nog steeds niet beantwoord.

21

Dames en heren, het is gemakkelijk voorstelbaar dat roltoewijzing uitermate relevant moet zijn voor het onderwijs. Immers, het Horstonderwijs levert afgestudeerden van CMV, SPH, MWD en P&A⁸ af aan werkvelden, waarin interetnische relaties een belangrijke rol spelen. Uit mijn onderzoek binnen vormingspraktijken en onderwijs (1990) bleek onder meer dat roltoewijzing kritische zelfreflectie bij zwarte deelnemers belemmert omdat niet hún stereotypen (zij werden niet verondersteld die te bezitten) maar die van witte mensen aan bod kwamen. Die kwamen dan ook verder met hun persoonlijke groei. Of zoals een zwarte cursist het verwoordde: 'Mijn mening doet ertoe, maar niet heus'. Terwijl wit leerde: 'Mijn mening heeft meer gewicht'.

En dat, dames en heren, in een werksoort die bewustwording en emancipatie wil bevorderen. Zo worden deelnemers ongevraagd opgezaaid met tegenstrijdige denkbeelden die ambivalent gedrag tegenover elkaar alleen maar versterken. Roltoewijzing bevordert dan ook onzichtbaarheid en ongelijkwaardige behandeling van mensen en remt wederkerigheid in relaties af. In educatieve activiteiten van recente datum blijft roltoewijzing een belangrijk aandachtspunt. Als in een discussie over de multiculturele samenleving een witte student een studiegenoot van allochtone afkomst geruststellend toespreekt met: 'Van mij mag je hier blijven', klinkt hierin de veronderstelling door dat de witte student daarover kan

beslissen en de student van allochtone afkomst niet. Natuurlijk wekt dit wrevel op, want de witte student gaat daar niet over. Roltoewijzing bevordert dus geen ontspannen relaties.

Dames en heren, ons lectoraat kiest natuurlijk niet voor deze insteek. Educatieve activiteiten moeten de groei van alle deelnemers bevorderen. Door de oordelen van één groep centraal te stellen, geef je deelnemers gemengde signalen en kunnen educatieve activiteiten ongewenste effecten veroorzaken. In onze leersituaties zullen wij dus waar nodig roltoewijzing tegen- gaan en deelnemers benaderen als actor.

3 Van roltoewijzing naar het actorperspectief

Roltoewijzing: enkele bevindingen en gevolgtrekkingen

Ik heb geconstateerd dat er twee vormen van roltoewijzing optreden:

1. Eén op basis van burgerschap vanuit de rollen 'buitenstaander' en 'gevestigden';
2. Eén op basis van etniciteit vanuit de rollen 'toeschouwer' en 'actor'.

Dames en heren, in Nederland zijn wij ons nog nauwelijks bewust van het verschijnsel roltoewijzing. Daarom is het ook mogelijk dat deze denkbeelden *onvrijwillig* aan burgers opgedrongen kunnen worden. Juist omdat het niet om incidentele maar algemene en samenhangende opvattingen gaat, is het belangrijk goed inzicht in dit verschijnsel en de effecten daarvan te krijgen.

Wij hebben in hoofdstuk 1 en hoofdstuk 2 kunnen beluisteren dat roltoewijzing:

1. *de kwaliteit van het samenleven aantast*. Het buitenstaanderperspectief belemmert zowel het *thuisgevoel* als het *welbevinden* van migranten. Allochtone Nederlanders zullen dus eigen alternatieven moeten scheppen;
2. het signaal afgeeft dat de ene groep een hogere rang inneemt dan de andere zodat er *fictieve hiërarchische relaties tussen burgers* ontstaan. Dit signaal komt niet overeen met de zelfbeleving van allochtone Nederlanders;
3. *burgers elkaar selectief laat waarnemen*, waardoor men niet meer elkaar maar opvattingen over elkaar waarneemt;
4. een evenwichtige visie op identiteitskwesies in de weg staat waardoor de kans op het aangaan van een succesvolle relatie al op voorhand verkeken lijkt;
5. ertoe leidt dat *autochtone burgers en professionals geen gedeeld referentiekader hanteren*. Opvattingen van allochtone Nederlanders blijven zo onherkenbaar en zijn nauwelijks terug te vinden in maatschappelijke opvattingen en normen, praktijktheorieën en het interetnische verkeer. Het wordt dan voor autochtonen niet alleen moeilijk allochtone Nederlanders letterlijk te horen, maar het vraagt van autochtonen ook veel energie en verbeeldingskracht om met de oordelen van allochtone Nederlanders rekening

te houden. Als het referentiekader van allochtone Nederlanders geen deel uitmaakt van de 'witte' vanzelfsprekendheden, dreigen allochtone burgers af te haken omdat er immers geen basis voor een gedeeld referentiekader is;

6. in potentie aanleiding is of kan zijn voor een *permanent conflict* tussen Nederlanders van verschillende etnische achtergronden. Dat conflict kan variëren van het krijgen van een ongemakkelijk gevoel bij elkaar tot wrokkige relaties of erger.

Dames en heren, wie zijn billen brandt, moet op de blaren zitten. Maar waarom je branden als je het vuur ook tijdig kan doven?

Ik pleit er dan ook voor te investeren in bewustwording van roltoewijzing en de gevolgen daarvan, maar ook in verbindende activiteiten. In dit licht dient u dan ook mijn voorstellen te zien. Ik doel op:

- het instellen van een universitaire leerstoel die zich toelegt op het doen van systematisch onderzoek naar minderheidsdefinities van de interetnische situatie (zie pagina 20);
- het ontwikkelen van een naamgevingstrategie als reinigende en verbindende dialoog (zie pagina 11-12).

Ik gaf zojuist aan dat roltoewijzing aan burgers is opgedrongen. Daarmee zijn burgers niet 'schuldig', maar wel verantwoordelijk voor de wijze waarop zij met roltoewijzing omgaan. En dit geldt voor wit en zwart. Het nemen van verantwoordelijkheid krijgt dan een persoonlijke dimensie. Vanuit hun actorschap staan mensen immers niet machteloos. En zijn zij ook niet overgeleverd aan roltoewijzing. Er kunnen eigen keuzen gemaakt worden of er kan een eigen koers uitgezet worden waarin roltoewijzing ontkracht wordt. De manifestatie als actor is dan ook een effectief antwoord op roltoewijzing. *Het lectoraat wil in de toekomst hiertoe ondersteunende contractactiviteiten aanbieden.*

25

Het actorperspectief als vormgever van multiculturele competentie

Hiermee ben ik eigenlijk al beland bij de *aanknopingspunten die de actorrol biedt om vernieuwingen te realiseren in de omgangsvormen tussen burgers* bijvoorbeeld in de school, in de wijk en op het werk. Want een rol die betrekking heeft op 'Dit ben ik, zo denk ik, dit wil ik en dat niet', draagt de potentie in zich zelfvervreemding tegen te gaan. En draagt dus de potentie in zich een tegenwicht te bieden aan diverse vormen van overmacht, door de eigenmacht zichtbaar te maken. Onder eigenmacht versta ik in dit verband 'het vermogen

van een persoon om in overeenstemming met eigen doelen te handelen.' (Kortram, 1990).

Het is dus belangrijk dat mensen leren bewust om te gaan met de actorrol en inzicht te krijgen in *waar en wanneer toeschouwerrollen ontstaan en welke succesvolle methoden er bestaan om zich als actor zichtbaar te maken*. Deze manier van handelen duid ik aan met het Actorperspectief.

Inhoudelijk kunnen het actorperspectief en de multiculturele competentie de onderwijsfilosofie van De Horst en agogische opvattingen over de verhouding professional en cliënt, versterken. De verbindende factor lijkt mij de visie op de mens als autonoom handelend wezen.

Het lectoraat zal de lectoraatsvisie in samenhang met concepten als 'kruispuntdenken' (G. Wekker), 'empowerment' (J. van Mens-Verhulst) en 'multiculturele competentie' (J.J. Cluitmans e.a.) verder uitwerken. Daarbij zie ik het actorperspectief als belangrijke vormgever van multiculturele competentie.

In dit verband wijs ik er alvast graag op dat de actorrol niet hetzelfde is als de westerse notie van zelfbepaling. Mensen zijn actor, omdat zij zich voor hun handelen oriënteren op hun eigen referentiekader, hun eigen cultuur en hun eigen normen. Dat betekent dat zij bij het vervullen van de actorrol *zowel door ik-culturen als door wij-culturen* geïnspireerd kunnen worden. Ik wil dit concept dan ook niet op voorhand zien als een vrucht van de humanistische traditie, maar ik heb mij door deze traditie wel laten inspireren.

Wij hebben, terugblikkend, kunnen beluisteren dat:

1. het belangrijk is dat (allochtone) burgers hun actorrol realiseren of leren realiseren;
2. deelnemers inzicht krijgen in waar en wanneer toeschouwerrollen ontstaan;
3. de actorrol voor zowel ik-culturen als wij-culturen gebruikt kan worden;
4. een actorrol mensen inspireert om een eigen koers te varen;
5. het realiseren van de actorrol het opzoeken van de dialoog veronderstelt;
6. multiculturele competentie en het actorperspectief gelijkwaardig denken veronderstellen;
7. multiculturele competentie en het actorperspectief zich goed verdragen met vraag-gericht werken, studentgericht onderwijs en de welzijnsbenadering waarin zelfrealisering, mondigheid en het nemen van verantwoordelijkheid centraal staan;
8. het actorperspectief een belangrijke vormgever van multiculturele competentie is.

4 Het lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie'

Hoofd of hart?

Onlangs werd ik door NVA, Centrum voor duurzame inburgering in Amersfoort, uitgenodigd, ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan een inleiding te verzorgen over de multiculturele samenleving. Ik vroeg de directeur wat zij wilde bereiken met mijn inleiding en welke invulling voor haar het meest passend was: een theoretische visie, een populaire verhandeling of een humoristische column met mogelijkheden tot zelfreflectie. Zij koos voor het laatste, omdat 'blijft hangen wat je hart geraakt heeft en dat zijn meestal geen theoretische visies'. Uit de vele hartverwarmende reacties na mijn optreden bleek dat haar inschatting juist was.

Ik meen dat multiculturele competentie zich kan ontwikkelen daar waar het hart en daardoor de houding geraakt wordt. Zo kan deze tot volle wasdom komen.

De leeropdracht: 'Diversiteit en de multiculturele competentie'

Dames en heren, met de aanvaarding van deze opdracht wil ik het onderwijs, maar ook andere sectoren, een krachtig vernieuwend perspectief aanreiken. Concreet wil ik bevorderen dat onder de paraplu 'Multicultureel competent burgerschap' onderwijs-, onderzoeks- en contractactiviteiten worden ontwikkeld in samenwerking met andere kennispartners uit het HBO, de universiteiten, de overheid en de werkvelden.

Met de opdracht 'Diversiteit en de multiculturele competentie' belanden we midden in een discussie over de in opspraak geraakte multiculturele samenleving (Forum, 2001). Gaandeweg ontwikkelde zich een miljoenenleger van deskundigen, wetters en betweters, door angst geregeerde burgers en zich niet langer welkom voelende burgers. Het domein 'Diversiteit en de multiculturele competentie' is dus geen neutraal kennisdomein, maar een domein waarin emoties hoog oplopen en wij uitgedaagd zullen worden om onze multiculturele competentie zichtbaar te maken.

Kijkrichting en werkwijze

Het lectoraat wil verbindende multiculturele ontwikkelingsprocessen bevorderen.

1. Het eerste wat ons te doen staat, is het slechten van blokkades die multiculturele competentie in de weg staan. Multiculturele competentie is voor mij in *deze* fase dan ook het vermogen om een klimaat te scheppen waarin men op succesvolle wijze met elkaar kan omgaan. Dit vraagt om een kijkrichting en werkwijze waarbij (zelf)-relativering en toegang krijgen tot 'het hart' in het geding zijn.
Het slechten van blokkades moet plaatsvinden binnen passende lectoraatsactiviteiten zoals deskundigheidsbevordering (bijv. een masterclass en coaching), onderwijs (bijv. minors) en dienstverlening (bijv. (zelf-)relativerende inleidingen).
De lectoraatsactiviteiten zijn in beginsel gericht op de regio en bedoeld voor studenten, docenten en het onderwijs, de werkvelden, de multiculturele (zelf-)organisaties en de overheid.
2. In tweede instantie is multiculturele competentie een kwestie van toerusting én toenadering.⁹ Toerusting heeft betrekking op het wijzigen van de collectieve kijkrichting en het zoeken naar en vinden van de juiste toon, ook wanneer de andere partij er een andere toon op nahoudt.
Toenadering heeft betrekking op het scheppen van situaties waarbinnen het kunnen realiseren van de (succesvolle) omgang mogelijk wordt.
Bij het vormgeven van toerusting en toenadering zullen de concepten roltoewijzing, het actorperspectief, kruispuntdenken, empowerment en multiculturele competentie gebruikt worden, maar ook onze onderzoeksresultaten. Het lectoraat speelt graag een rol in de deskundigheidsbevordering van eventuele ontwikkelaars en uitvoerders van de in deze rede voorgestelde naamgevingstrategie.
3. Ik streef ernaar om *good practices* voor het voetlicht te brengen die betrekking hebben op succesvolle interetnische samenwerking. Bij het beschrijven van succesvolle voorbeelden zal ik mij onder meer laten inspireren door de methode *benchmarking*, zoals beschreven door Dekker (2000).

Lectoraatsactiviteiten

Het lectoraat voert vier soorten activiteiten uit: onderzoek, onderwijs, dienstverleningsactiviteiten en positioneringsactiviteiten.

Onderzoek

Onder de paraplu 'Multicultureel competent burgerschap' is vanaf april 2004 een aantal pilots opgestart, waaraan ook fase 3 studenten een bijdrage leveren. Deze pilots zijn:

1. Een literatuurstudie die de relatie tussen competent burgerschap en multicultureel competent burgerschap uitwerkt. Uitvoerders: mw. drs. J. Cordus. en mw. F. Bich-Bich (Hoio). Belangrijke publicaties zijn onder andere Will Kymlicka (1995), *Multi-cultural citizenship* en Douwe van Houten (2004), *De gevarieerde samenleving*.
2. Een praktijkonderzoek: *Multiculturele onderwijspraktijken en de competente professionals*. Dit onderzoek moet uitmonden in deskundigheidsbevordering op het gebied van diversiteit en multi-etnische relaties voor docenten. Uitvoerder: mw. H. Nanlohy-Sniphout. Belangrijke publicatie: M. Botman, N. Jouwe en G. Wekker (red.), *Caleidoscopische visies* (2001). Onderzoeksinstelling: Hogeschool De Horst.
3. Praktijkonderzoek: *Culturele en religieuze spreuken in het social work in Nederland*. Deze pilot exploreert de wijze waarop Marokkaans-Nederlandse social workers van islamitische huize (de interpretatie van) religieuze en culturele spreuken hanteren in hun werk. Uitvoerders: mw. drs. Herma Tigchelaar en Said Satyane (Hoio). Belangrijke publicaties: *Wankele waarden. Levenskwesaties van moslims belicht voor professionals*, met bijdragen van Abdulwahid van Bommel en zeventien deskundigen uit hulpverlening, onderwijs, zorg en justitie. Forum (2003), en: *Moslim in Nederland*. Religieuze dimensies, *etnische relaties en burgerschap: Turken en Marokkanen in Rotterdam*. SCP (2004).

In 2005 starten twee deelonderzoeken over 'interculturele opvoeding' en 'multiculturele werkorganisaties/multiculturele dienstverlening'. Onder de noemer 'Toerusting en toenadering' gaat het in deze onderzoeken vooral om de vraag hoe de actorrol in opvoedingspraktijken en multiculturele werkorganisaties gerealiseerd kan worden. Zo voelen Nederlandse werknemers van allochtone herkomst zich niet gehoord, niet gekend, zijn zijzelf, hun talenten en kwaliteiten nauwelijks zichtbaar, zijn de omgangsvormen ongelijkwaardig en

vinden zij weinig van zichzelf terug in de organisatiecultuur. Het spreekt dan bijna vanzelf dat er niet alleen glazen plafonds maar ook glazen tussenschotten aanwezig zijn. (Kortram, 1994).

De deelonderzoeken hebben een looptijd tot 2007. De onderzoeksresultaten zullen dan een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van onderwijsactiviteiten.

Per 1 oktober jl. is een interessante samenwerkingsrelatie met het Bureau Jeugdzorg Utrecht opgestart. In maart 2005 volgt een samenwerking met de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. De komende periode wordt in nieuwe kennisallianties geïnvesteerd. Zo zijn wij in gesprek met Krater Theater in Amsterdam. Na 2005 komt er meer nadruk op onderwijs en contractactiviteiten te liggen.

Onderwijs en dienstverlening

Het lectoraat doet al veel met vraagstukken betreffende 'Diversiteit en de multiculturele competentie' in het onderwijs. Zo dragen wij jaarlijks bij aan de uitvoering van de post-hbo-opleiding 'De kracht van diversiteit', een samenwerkingsverband tussen De Horst, Forum en Fontys Hogeschool Eindhoven. Ook hebben verschillende vormen van dienstverlening aan de Hogeschool van Utrecht plaatsgevonden. Op de Horst zijn strategische bijdragen geleverd aan het onderwijs en er is samen met docenten, onderwijsontwikkelaars en studenten aan een publicatie gewerkt. Voor de toekomst zijn nog meer activiteiten gepland. Zo oriënteren het lectoraat en de onderwijsafdelingen van De Horst zich momenteel op een nadere samenwerking met de wijk Zuilen en de gemeente Utrecht. Het komende jaar zullen strategische bijdragen in het onderwijs voortgang vinden en bereiden wij de uitvoering van contractactiviteiten voor. In het kader van toerusting en toenadering hebben wij de ambitie mee te werken aan de ontwikkeling van een *minor* waarin vraagstukken als burgerschap, naamgeving en multiculturele competentie centraal staan. Desgewenst zullen wij ook een educatief aanbod ontwikkelen, ten behoeve van de naamgevingstrategie en het actorperspectief. In 2007 wordt aan de ontwikkeling van kwaliteitscriteria 'multiculturele competentie' gewerkt.

Bij onze investeringen in het onderwijs en in de studenten vertrouw ik op de vliegwiel-functie van onze afgestudeerden. Vanuit hun werkzaamheden in de praktijk kunnen zij veranderingen bij burgers, wijken en instellingen aanjagen.

Positioneringsactiviteiten

Dames en heren, om de positioneringsactiviteiten aan te sturen, is een kansrijk organogram

ontwikkeld met daarin een binnenring en een buitenring. (Zie bijlage organogram). De leden uit de buitenring staan in verbinding met de Horstdocenten en studenten, universiteiten en onderzoeksbureaus. De leden van de binnenring zijn de kenniskringleden. De experimentele functie van Horstonderzoeker in opleiding (Hoio)¹⁰ brengt ons in contact met veelbelovende afgestudeerde studenten en leidt ook tot kennisallianties met universiteiten en het werkveld.

Afgelopen jaar kon het lectoraat bij meerdere bijzondere activiteiten een rol spelen op plekken waar 'succesvolle voorbeelden' in het geding waren. Zo mocht ik voorzitter zijn van de jury van de *Triomfprijs*, een landelijke prijs die ingesteld is door voormalig minister Van Boxtel. De prijsuitreiking vond in april 2004 plaats door minister Verdonk. In mei 2004 is mijn inwijding gecombineerd met een forumdebat over bekende en succesvolle Surinaams-Nederlandse vrouwen uit de wereld van de media, politiek, kunst en bedrijfsleven. Dit debat krijgt in 2005 in samenwerking met de Stichting ZMV-prijs en E-Quality een vervolg. Voor de toekomst worden meerdere debatten gepland, waarbij de vandaag besproken perspectieven aan de orde komen.

Dames en heren, het lectoraat investeert dus in haar interne, regionale en landelijke inbedding. Zij richt zich daarbij op traditionele werkvelden en nieuwe beleidsvelden, en zij zoekt uitdrukkelijk de samenwerking op met multiculturele en zelforganisaties.

Het lectoraat zelf

Voor de uitvoering van de lectoraatswerkzaamheden hebben wij een enthousiast multi-etnisch team en bedenken wij kansrijke visies en concepten. Met onze visie heeft u al kennis-gemaakt. Bij een kansrijk concept kunt u denken aan het werken in multi-etnische koppels, dat bedoeld is om synergie te scheppen, aan het eerder genoemde concept Hoio, maar ook aan de studentenkenniskring, die deze maand van start ging. Verder hebben wij de ambitie om op termijn uit te groeien tot een plek waarin promotieonderzoek mogelijk wordt en wij zijn ook daarom geïnteresseerd in contacten met de Universiteit Utrecht en de Universiteit voor Humanistiek.

Dames en heren, zoals gezegd: wij hebben een enthousiast kenniskringteam. Zij zullen u nu enig inzicht geven in hun onderzoeksactiviteiten. Maar niet voordat ik een dankwoord heb gericht aan al diegenen die tijdens het schrijven van deze rede klankbord wilden zijn.

Dankwoord

Dames en heren, in deze inaugurele rede heb ik u deelgenoot gemaakt van mijn visie en onze voornemens. Ik hoop dan ook dat ik met deze rede een bijdrage kan leveren aan een multiculturele samenleving zonder roltoewijzing en een thuisgevoel voor elke Nederlander. Voor ons vormt dat de basis voor een multicultureel competente omgang.

Studenten, docenten en vertegenwoordigers van het werkveld, wij zijn blij met jullie betrokkenheid in onze lectoraatsactiviteiten en hopen dat deze alleen maar zal toenemen. Dankzij jullie staan wij met beide benen op de grond en in de praktijk. Wij zullen jullie in onze plannen en activiteiten blijven betrekken en wij hopen dat jullie op je beurt ons ook weten te vinden.

Ik ben het Stichtingsbestuur van Hogeschool De Horst en de voorzitter van de centrale directie mw. drs. M.F.M. Jongerius, bijzonder erkentelijk voor de instelling van dit lectoraat en het in mij gestelde vertrouwen om deze functie invulling te geven. Ik hoop dat wij aan onze gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het welslagen van dit lectoraat goed vorm zullen blijven geven. Ik hoop daarbij op jullie onvoorwaardelijke steun.

Dr. Maarten van der Linde wil ik bedanken voor zijn bijdrage aan het tot stand komen van dit lectoraat.

Ook de leden van de kenniskring wil ik danken voor het vertrouwen dat zij in mij hebben gesteld. Vooral de eerste periode hebben wij veel moeten investeren in elkaar, in de opbouw van de kenniskring, in een gemeenschappelijke visie en werkwijze en in de ontwikkeling van nieuwe concepten. Maar het is niet voor niets geweest. De basis is gelegd. Wij zijn allemaal gedreven en spannen ons samen in om het lectoraat tot een betekenisvol kennisinstituut uit te bouwen.

Ik wil ook mijn man Toine en mijn kinderen Cynthia en Boyen bedanken voor het geduld dat zij afgelopen jaren, en nu ook weer, steeds maar moesten opbrengen. Hoewel, ik heb met mijn kinderen wel menig deeltje gesloten. Van twee rasechte actors is ook niet anders te verwachten!

Dames en heren, ik wil ook een dankwoord uitspreken aan iedereen die een bijdrage geleverd heeft aan de totstandkoming van deze inaugurele rede. Daarbij tekent zich een netwerk af van personen die in diverse sectoren van de samenleving opereren, waarvan ik hoop en verwacht dat zij de visie, zoals in deze rede is verwoord, willen adopteren en uitdragen.

De mensen van het eerste uur waren mw. prof. dr. M. Duijnste, hoogleraar aan de Universiteit Utrecht en lector 'Zorg aan mensen met chronische aandoeningen' aan de Hogeschool van Utrecht; de heer Adri Duivesteijn, lid van de PvdA-fractie van de Tweede Kamer; oud-minister en vice-premier Hans Dijkstal; Mr. A. van Gorp, projectjurist, gemeente Arnhem en drs. I. Kortram, financieel directeur Staatsolie Maatschappij in Suriname.

Mia, Adri, Hans, Toine en Iwan, ik heb van jullie bruikbare adviezen en inspiratie mogen ontvangen, waarvoor ik jullie bijzonder dankbaar ben. Ik hoop dat het ook voor jullie een bijzondere ervaring was.

Ook mw. drs. J. Ferrier, directeur van het expertisecentrum E-Quality, mw. drs. E. Comvalius, hoofd van het Centrum HIV/Aids Surveillance, Dept. Volksgezondheid van de staat Maryland, USA, en de kenniskringleden lieten zich niet onbetuigd. Dank je wel, Joan en Ellen, en Herma, Hannie en Joyce, voor jullie positieve, kritische en inspirerende woorden.

Ook wil ik oud-minister van Binnenlandse Zaken en vice-premier Hans Dijkstal, mw. prof. dr. G. Wekker, hoogleraar Gender en Etniciteit aan de Universiteit Utrecht, mevrouw M.M. van der Weg-van 't Veld, wethouder Zorg en Welzijn van de gemeente Amersfoort en dr. Bram Peper, oud-minister van Binnenlandse Zaken, bedanken voor hun bijdrage als coreferent op deze middag.

Dr. Maarten van der Linde en mw. drs. Annemiek Huijink bedank ik voor de eindredactie van deze tekst. Mijn waardering voor jullie inspanningen!

Tenslotte wil ik ook mijn dank uitspreken aan Claudette Fokké, mijn persoonlijke assistent die, op haar eigen pro-actieve wijze, steeds voor mij klaar stond.

Beste en lieve genodigden, ik heb mogelijk veel van jullie concentratie gevraagd. Maar ik hoop dat het voor jullie de moeite waard was. Ik bedank alle aanwezigen voor hun komst. Ik ben aan het eind van mijn inaugurele rede gekomen en ik sluit af met de woorden: *multiculturele competentie lost geen problemen op, maar creëert successen!*

Dames en heren, ik dank u voor uw aandacht. Dixi!

Noten

- ¹ In deze rede keer ik mij tegen de benaming 'allochtonen' en andere vigerende naamgevingen. Maar het thematiseren van deze en andere naamgevingen kan niet zonder gebruik te maken van deze begrippen. In deze rede gebruik ik vooral het begrip 'allochtone Nederlander'.
- ² Ik ben me ervan bewust dat de term zwart omstreden is. Zwart is in deze rede de tegenhanger van wit(te Nederlanders). Zwart verwijst naar zwarte, migranten en vluchtelingen (ZMV) inwoners van Nederland. Wat Z, M. en V. met elkaar verbindt is dat zij in principe allen met de in deze rede te behandelen roltoewijzing te maken kunnen krijgen. Vergelijk overigens ook M. Botman, N. Jouwe en G. Wekker, *Caleidoscopische visies* (2001), p. 165 e.v.
- ³ Bij deze omschrijving heb ik mij door meerdere auteurs laten inspireren, o.a. door Tajfel's concept 'sociale identiteit', in: H. Tajfel (1978), 'Social categorization, social identity and social comparison', p. 63, en door de visie van E. Captain en H. Gorashi, in: M. Botman e.a., *Caleidoscopische visies*, p. 153 e.v.
- ⁴ Zeker in situaties waarin sprake is van objectief gelijke posities.
- ⁵ U kunt nu tegenwerpen dat een onderzoeker best zijn vraagstelling mag inperken en niet binnen één onderzoek zowel het gedrag van wit als van zwart hoeft te analyseren. Ik deel deze mening, maar mijn punt is dat dit onderzoek geen incidenteel of geïsoleerd verschijnsel is. Uit mijn steekproef bleek dat vrijwel uitsluitend in beeld gebracht wordt wat en hoe blanken over gekleurden denken. Het omgekeerde ontbreekt zo systematisch binnen de door mij onderzochte sociaal-wetenschappelijke studies, dat er moeilijk sprake kan zijn van toeval. Welnu, als er geen sprake is van toeval, moet er sprake zijn van een systematisch voorkomend verschijnsel. Ik heb dit verschijnsel roltoewijzing genoemd.
- ⁶ Een greep uit actuelere studies die betrekking hebben op de dominante definitie van de interetnische situatie: P. Eersteling en J. Melven (1994), *Er wordt wel eens geroepen*. Utrecht: J. van Arkel; M. Schouten (1994), *Kleur*. Amsterdam: De Bezige Bij; A.K. Flohr (1994), *Fremdenfeindlichkeit. Biosoziale Grundlagen von Ethnozentrismus*, Opladen: Westdeutscher Verlag; J. Blommaert en J. Verschueren (1998), *Debating Diversity*.

London: Routledge; P. Schuck en R. Münz (red.) (1998), *Paths to inclusion. The Integration of Migrants in the United States and Germany*. New York/Oxford: Berghahn Books; G.T.M. Verberk (1999), *Attitudes towards ethnic minorities. Conceptualizations, measurements and models*. Diss. Sociologie Nijmegen. Oploo: eigen uitgave.

Een uitzondering betreft onder meer: A.J. Heelsum (1997), *De etnisch-culturele positie van de tweede generatie Surinamers*. Amsterdam: Het Spinhuis. De auteur hanteert het concept 'Etnische zelfdefinitie' en brengt zo ook de minderheidsdefinitie van de situatie in beeld.

- ⁷ Voorbeelden zijn: Smeets e.a. (2001), *Jaarboek Minderheden 2001*, en: Sociaal en Cultureel Planbureau (2003), *Rapportage Minderheden 2003*.
- ⁸ Deze afkortingen hebben betrekking op de vier onderwijsafdelingen van Hogeschool De Horst: CMV is Culturele en Maatschappelijke Vorming; SPH is Sociaal-Pedagogische Hulpverlening; MWD is Maatschappelijk Werk en Dienstverlening en P&A is Personeel en Arbeid.
- ⁹ De termen toerusting en toenadering zijn onder meer terug te vinden in RMO (2003), *Inburgering: educatieve opdracht voor nieuwkomer, overheid en samenleving*. Werkdocument, Den Haag.
- ¹⁰ Zie voor uitgebreide toelichting op Hoio: L. Kortram (2004), 'Intrede van de Horst-onderzoeker-in-opleiding in lectoraat en kenniskring', in: *Tijdschrift voor Sociale Interventie*, jrg. 13, 2004-2, pp. 59-61.

Organogram Lectoraat en Kenniskring

37

Toelichting op de buitenring.

De buitenring bestaat uit de studentenkenningkring, de interne klankbordgroep en de Raad van Advies. In de studentenkenningkring participeren studenten van De Horst. Deze studentenkenningkring staat onder leiding van een Hoio. Aan de interne klankbordgroep nemen docenten van De Horst deel. Deze zijn in principe afkomstig uit alle onderwijsafdelingen. De interne klankbordgroep wordt aangestuurd door een docent-onderzoeker uit de kenniskring. In de Raad van Advies zijn lidmaatschappen gereserveerd voor een wetenschapper, een onderzoeker en het werkveld.

Toelichting op de binnenring.

Het lectoraat kent een multi-etnische samenstelling. Zij is opgebouwd uit de lector, docent-onderzoekers, externe onderzoekers en Horst-onderzoekers-in-opleiding. De bovenstaande foto van het lectoraat is in april 2004 gemaakt. Daarna zijn er personele wijzigingen opgetreden.

Literatuur

38

Adam, B. D. (1978), *The survival of domination: Inferiorization and everyday life*. New York: Elsevier.

Bezaz El. N. (2004), 'Islam is niet vrouwonvriendelijk. Moslima's en de hypocrisie van de maagdelijkheid', in: *Volzin*, nr. 3, pp. 22-25.

Botman, M., Jouwe, N., Wekker, G. (red.) (2001), *Caleidoscopische visies, de zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwenbeweging*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Bovenkerk, F. (red.) (1979), *Omdat zij anders zijn: Patronen van rassendiscriminatie in Nederland*. Meppel: Boom.

Boxtel, R. van (2004), 'Eigenwijs en betrokken: Het humanistische alternatief'. Twintigste Socrateslezing, in: *Tijdschrift voor Humanistiek*, jrg. 5, nr. 17, april 2004, pp. 88-96.

Bruins, L. (1977), 'Houdingen van Nederlandse werknemers ten opzichte van buitenlandse werknemers', in: *Sociologische Gids*, jrg. 24, nr. 5, pp. 332-351.

Bussel, M. van (2003), 'Werken met Marokkaanse jongens. Schatten van jongens, de toekomst van ons land', in: *Tijdschrift voor jeugdwelzijn* 0/25, april 2003.

Cluitmans, J.J., e.a. (2002), *Aan de slag met competenties: Competentiegericht leren in HBO en MBO*. Nuenen: Onderwijsadviesbureau drs. M.A.F. Dekkers.

Coronel, M. (2000), 'De multiculturele samenleving van Lucy Kortram', in: *Contrast*, maart 2000, p. 2.

Daams, M.C. (1978), 'Naast wie zal ik nu eens gaan zitten?', in: F. Bovenkerk (red.), *Omdat zij anders zijn*. Meppel: Boom, pp. 91-102.

Dekker, H. e.a. (2000), *Werken aan kennis. Methoden voor het creëren, delen en toepassen van kennis. Een werkboek gemaakt in het kader van het project Kennismethodiek Leren Leren*. Utrecht: Kessels en Smit.

Doerbecker, C. e.a. (1972), *Evaluatie-onderzoek in educatief werk met volwassenen*. Groningen: Wolters Noordhoff.

- Duijker, H.C.J. (1976), 'De ideologie der zelfontplooiing', in: *Pedagogische Studiën*, pp. 358-373.
- Dijkman, T. (1996), *Marginalisering bij jongeren uit etnische minderheden*. Nijmegen: ITS, KUN.
- Eisinga, R.N. en Scheepers, P.L.H. (1989), *Etnocentrisme in Nederland: Theoretische en empirische modellen*. Diss. Nijmegen: ITS.
- Elias, N. en J. Scotson (1976), *De gevestigden en buitenstaanders*. Utrecht: Het Spectrum.
- Endt-Meijling, M. van (2003), *Met nieuwe ogen: Werkboek voor de ontwikkeling van een transculturele attitude*. Bussum: Coutinho.
- Forum (2001), *De multiculturele samenleving in opspraak*. Jaarverslag 2001. Utrecht.
- Fromm, E. (1969), *De gezonde samenleving: Psychopathologie van democratie en kapitalisme*. Utrecht: Bijleveld.
- Gent, B. van, A.L.T. Notten en W.F. van Stegeren (1984), *Welzijnswerk en wetenschap*. Alphen a/d Rijn: Samson.
- Gowricharn, R. (2002), *Het omstreden paradijs: over multiculturaliteit en sociale cohesie*. Utrecht: Forum.
- Gowricharn, R. (2002), 'De multiculturele beproeving', in: *Tijdschrift voor Humanistiek*, jrg. 4, nr. 13, maart 2003, pp. 66-75.
- Greene, R. en Elffers, J. (1999), *De 48 wetten van de macht*. Amsterdam: Meulenhoff/Kritak.
- Groen, J. en I.O. Genovesi (2002), 'We worden de hoek in geschopt', in: *De Volkskrant*, 2 november 2002.
- Hesser, K.E.H. (1982), 'Voor de relatie welzijnswerk-migranten is wederzijdse beïnvloeding van houding, kennis en vaardigheden dwingende noodzaak. Didactisch-methodische notities', in: *Vorming*, nr. 19, pp. 490-500.
- Hinnekin, H. (1997), *Educatieve programma's maken*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Hoffman, E.M. (2002), *Interculturele gespreksvoering: Theorie en praktijk van het TOPOI-model*. 2e herz. druk. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Horst, Hogeschool De (2002), *Aanvraag lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie' bij SKO HBO*. Auteur: J.M. van der Linde. Driebergen.
- Houten, D.J. van (2004), *De gevarieerde samenleving. Over gelijkwaardigheid en diversiteit*.

Utrecht: De Tijdstroom.

Jacobs, G.J. (2001), *De paradox van kracht en kwetsbaarheid. Empowerment in feministische hulpverlening en humanistisch raadswerk*. Amsterdam: SWP.

Kansen krijgen, kansen pakken (1998): Regeringsnota integratiebeleid 1999-2002.

Minister voor Grote Steden- en Integratiebeleid [R.H.L.M. van Boxtel]. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Kluis, E. de (2002), 'Interview met R. Gowricharn, Inburgering en assimilatie: Assimileren is respectloos', in: *Zorg & Welzijn*, jrg. 8, nr. 2, pp. 4-5.

Klerk, M.M.Y. de (2001), *Rapportage ouderen*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Kortram, L. (1990), *De Cultuur van het Oordelen: Oordeelsvorming in interetnische relaties*. Diss. KUN. Oosterbeek.

Kortram, L. (1994), 'Een multiculturele organisatie geeft iedereen een perspectief', in: *Opleiden in organisaties/Capita selecta*, Afl. 17: Multicultureel opleiden. Deventer: Kluwer Bedrijfswetenschappen.

Kortram, L. (1995), *Van Nederlandse bodem: Biculturaliteit en naamgevingsvraagstukken*. Oosterbeek.

Kortram, L. (1996), 'De toekomst van emancipatie in multicultureel perspectief', in: *Emanciperen is vooruitzien*. Verslag congres perspectieven voor Noord-Holland. Haarlem, pp. 19-22.

Kortram, L. (1997a), 'Biculturele schatjes', in: *Informatie: maandblad van de Nederlandse Christen Vrouwenbond*. Jrg. 73, nr. 2. Amersfoort, pp. 8-9.

Kortram, L. (1997b) 'Surinaamse vrouwen stoppen niet. De blinde vlekken van een beleidsonderzoek naar arbeidsparticipatie', in: *Lover*, 97/4, p. 61.

Kortram L., A. Duivesteijn en K. Arib (2000), *Wonen, zorg en dienstverlening: Een zorg voor vandaag*, Den Haag: PvdA.

Kortram, L. (2004), 'Intrede van de Horst-onderzoeker-in-opleiding in Lectoraat en Kenniskring', in: *Tijdschrift voor sociale interventie*, jaargang 13, nr. 2, pp. 59-61.

Kymlicka, W. (1995), *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.

Maykovich, M.K. (1978), 'Reciprocity in Racial Stereotypes. White, Black, and Yellow', in: F.J. Davis, *Minority-dominant relations, a sociological analysis*. AHM Arlington Heights;

ook verschenen in: *American Journal of Sociology* 1984, jrg. 77, nr. 5, pp. 876-897.

Mens-Verhulst, J. van (2003), 'Diversiteit als sleutel tot vraagsturing in een gevarieerde samenleving. Over denkkader, handelingsprincipe en competentie', in: *Sociale Interventie* 2003, nr. 12, pp. 25-35.

Minderhedennota (1983), Tweede Kamer der Staten Generaal, zitting 1982-1983.

Moslim in Nederland. Een onderzoek naar de religieuze betrokkenheid van Turken en Marokkanen (2004). Red. Karen Phalet en Jessika ter Wal. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Nauta, L. (1995), 'Competente burgers', in: G. Engbersen en R. Gabriëls (red), *Sferen van integratie*. Boom: Meppel, pp. 249-258

Nekuee, S (2004), 'Wanneer de vertrouwde stad van kleur verschiet', in: *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, jrg. 58, nr. 1/2 (jan./feb.), pp. 17-19

Netwerk interetnische Vrouwenstudies (NIEUWS) (1996), 'Dansen op de denkvloer, bewegende visies op vrouwen in de inter-etnische samenleving'. Verslag Nieuws Conferentie.

Nhass, H. (2003), 'Jonge Marokkanen zijn negatief imago zat. Dit is ook mijn samenleving', in: *Contrast*, 30 januari 2003.

Onderwijs en burgerschap. Een voorname rol voor onderwijsinstellingen en overheid (2003). Den Haag: Onderwijsraad.

Peper, M. (2004), 'Allochtone jongeren zijn zwarte scholen zat', in: *Generation Now.*, nr. 22, pp. 16-19.

Phalet, K. en Wal, J. ter (red.) (2004), *Moslim in Nederland: een onderzoek naar de religieuze betrokkenheid van Turken en Marokkanen*, SCP, Den Haag & IMES Amsterdam & ICS Universiteit Utrecht, in opdracht van de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie.

Praag, C. van (2003), 'Wederzijdse beeldvorming', in: Sociaal en Cultureel Planbureau, *Rapportage Minderheden 2003*, pp. 363-392.

Reckman, P. (1971), *Naar een strategie en methodiek voor sociale actie*. Baarn: In den Toren Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2003), *Inburgering: Educatieve opdracht voor nieuwkomer, overheid en samenleving*. Werkdocument. Den Haag.

Saharso, Sawitri en Baukje Prins (1999), 'Multicultureel burgerschap, een introductie', in: *Migrantenstudies* (1999): Themanummer 'Multicultureel burgerschap', pp. 96-112.

Scheffer, P. (2000), 'Het multiculturele drama', in *NRC-Handelsblad*, 29 januari 2000;

- 'Het multiculturele drama: een repliek', in *NRC-Handelsblad*, 25 maart 2000.
- Schnabel, P. (2001), 'Geen aardige jongens', in: *Het Financieel Dagblad*, 16 juni 2001.
- Schoop, M. (1999), 'Empowerment in actie', in: *Conferentiemap Empowerment in actie*. Den Haag: E-quality.
- Shadid, W.A. (2000), 'Interculturele communicatieve competentie', in: *Psychologie en maatschappij*, jrg. 24, nr 1, pp. 5-14.
- Smeets, H.M.A.G., E.P. Martens en J. Veenman (2001), *Jaarboek Minderheden 2001*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Stevense, H. (1985), *Sociaal-kultureel werk, een verkenning*. Baarn: Nelissen.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1998), *Rapportage minderheden 1998*. Auteurs: P.T.M. Tesser, F. van Dugteren en J.G.F. Merens. Den Haag.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1999), *Rapportage minderheden 1999: Positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt*. Auteurs: P.T.M. Tesser, J.G.F. Merens en C.S. van Praag. Den Haag.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2001), *Rapportage minderheden 2001: Meer werk*. Auteur: J.M. Dagevos. De Haag.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2003), *Rapportage minderheden 2003: Onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*. Red.: Jaco Dagevos, Mérove Gijsberts en Carlo van Praag. Den Haag.
- Tajfel, H. (1978), 'Social categorization, social identity and social comparison', in: H. Tajfel, (ed.), *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. London/New York: Academic Press.
- Tazelaar, C.A. (red.) (2002), *Multicultureel Nederland in 70 vragen*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Therborn, G. (1982), *Ideologie en macht*. Amsterdam: SUA.
- Veen, P. en H.A.M. Wilke (red.) (1983), *Zicht op macht*. Assen: Van Gorcum.
- Veenman, J. (1999), *Participatie in perspectief*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Verheijen C. (1993), *De nomadenstrategie: 13 visies op een geëmancipeerde samenleving*. Amsterdam: VITA.

Wankele waarden. Levenskwesities van moslims belicht voor professionals. (2003).
Met bijdragen van Abdulwahid van Bommel en zeventien professionals uit hulpverlening,
zorg, onderwijs en justitie. Utrecht: FORUM, 2003

Weisstein, N. (1973), 'De psychologie schept de vrouw of het fantasieleven van de
psycholoog', in: N. Ladan en M. van Soest (red.), *Sociale emancipatie van de vrouw*.
Amsterdam: Van Gennep, pp. 210-237.

Wekker, G. (2002), *Nesten bouwen op een winderige plek: denken over gender en
etniciteit in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Faculteit Letteren.

Welten, V.J. (1992), *Greep op cultuur: een cultuurpsychologische bijdrage aan het
minderhedendebat*. Afscheidscollège. Nijmegen: KUN.

Gegevens over de auteur

Dr. Lucy Kortram voltooide in 1981 haar studie sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen met als specialisatie Methoden en Technieken van Onderzoek. In haar studententijd schreef zij gedichten en toneelstukken. Ook hield zij lezingen over uiteenlopende onderwerpen, soms in de vorm van interactieve gesprekken met de zaal.

Van 1981 tot 1987 werkte Lucy Kortram als wetenschappelijk medewerkster aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en promoveerde daar in 1990. Met haar proefschrift *De Cultuur van het oordelen, oordeelsvorming in interetnische relaties* legde zij de basis voor een nieuwe methodologie: het actorperspectief.

44

Vervolgens werkte zij tot 1998 vanuit haar advies- praktijk MAPS aan multiculturele projecten, vaak op verzoek van vrouwenorganisaties. Deze projecten hadden tot doel de interculturele communicatie en samenwerking én het intercultureel management te versterken. In deze periode werd het actorperspectief ontwikkeld.

Van 1998 tot en met 2002 was Lucy Kortram lid van PvdA-fractie van de Tweede Kamer. Zij heeft zich daarbij succesvol ingezet voor het multicultureel bouwen en de problematiek van het geweld, pesten en voortijdige schoolverlaters.

Sinds 1 september 2003 is Lucy Kortram als lector 'Diversiteit en de multiculturele competentie' verbonden aan Hogeschool De Horst in Driebergen.

Horstcahiers

Actuele publicaties met blijvende waarde

Horstcahiers zijn bedoeld om discussie en meningsvorming te stimuleren. Op Hogeschool De Horst verschijnen regelmatig teksten - bij studiedagen en conferenties, cursussen en onderwijsontwikkeling - die een groter publiek verdienen dan alleen de studentengroep, de cursusdeelnemers, het docententeam, de conferentiegangers.

Vanaf 2004 verschijnen ook teksten van het lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie' in de Horstcahiers worden opgenomen.

Het lezerspubliek van de Horstcahiers bestaat uit studenten en medewerkers van Hogeschool De Horst, maar telt ook docenten en wetenschappers uit het middelbaar en hoger onderwijs, werkgevers en werknemers in het werkveld, bestuurders van maatschappelijke organisaties, overheidsfunctionarissen en politici.

45

Reeds verschenen

1. **Naar een gedeelde werkelijkheid. 'Werken vanuit verschillen'.**
Verslag conferentie CMV. m.m.v. Chan Choenni, Alex Leenders, Albert van Wingerden en Leila Jaffar. 68 blz. Prijs: € 5,-
2. **Het verband tussen godsdienst en welzijnswerk. 'God sta me bij'.**
Verslag conferentie Theologie & Maatschappij. M.m.v. Elisabeth Posthumus Meyjes, Maarten van der Linde, Harm Dane en Sylvia Seker-Ullu. 36 blz. Prijs: € 3,-
3. **Wat is Sociaal Pedagogische Hulpverlening?**
Kennismaking en eerste oriëntatie inzake SPH.
Auteur: Piet Winkelaar, 2e, herziene druk, oktober 1997. 32 blz. Uitverkocht.
4. **Profiel van CMV.** Uitverkocht. Vervangen door Horstcahier 13.

- 5 **Meerwaarde uit verschil. Interculturalisatie op De Horst:**
concretisering van de uitgangspunten. Auteur: Francien Wieringa, februari 1997. 24 blz. Prijs: € 2,05

- 6 **Hoezo illegaal? Als de wereld van iedereen is, kan niemand illegaal zijn.**
Conferentie in het kader van de 52ste Dies Natalis van Hogeschool De Horst. M.m.v. Joke den Dulk, Rian Ederveen, Merijn Goeman, Hamid, Eric Krebbers, Leida Schuringa en Gabbi Wierenga, januari 1998. 40 blz. Prijs: € 2,95

- 7 **Op weg naar inburgering.**
Werkconferentie in Utrecht. M.m.v. Mulugeta Asmellash, Larbi Edriouch, Homayoun Mehrani, Jacqueline van Poeteren en Leida Schuringa, februari 1998. 24 blz. Prijs: € 2,05

- 8 **Confrontatie met cultuurverschillen.**
De multiculturele samenleving als stimulans tot creativiteit. Auteur: Han Schoorl, juni 1998. 36 blz. Prijs: € 2,70

- 9 **Springen over je eigen schaduw. Opstellen over autonomie, gezondheid en ziekte.**
Auteur: Jacqueline Kool, januari 1999. 50 blz. Prijs: € 3,65

- 10 **FIE SOGH: Tot ziens in de wijk!**
Conferentie over sociaal inburgeren en maatschappelijke begeleiding van vluchtelingen en andere nieuwkomers. M.m.v. Mulugeta Asmellash, Bernadette Clemens, Jeichien Martens, Shervin Nekuee e.a. Leida Schuringa (red.), maart 1999. 68 blz. Prijs: € 5,-

- 11 **Werken met het persoonsgebonden budget.**
Ervaringen van cliënten, ouders, hulpverleners en zorginstellingen. M.m.v. Fransje Baarveld, Monique Borgonje, José Bouts, Egbert Slot en Rudolf van Tilborg, maart 1999. 45 blz. Uitverkocht.

- 12 **Van ouderen leren.**
Studiemiddag over de relatie tussen onderwijs en ouder worden. M.m.v. Jan Willem Gouverneur, Trix van Loosbroek, Dirk Oostelaar, Theo Wehkamp en Gerrit Wolfswinkel, december 1999. 40 blz. Prijs: € 2,95

13 Verbinden - Motiveren – Ondernemen.

Profiel van de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming van De Horst.

Auteur: Leida Schuringa, januari 2000. 48 blz. Prijs: € 3,60

14 De legendarische Jopie Eijkman. Leven en werk van dr. J. Eijkman (1892-1945).

Auteur: Maarten van der Linde, mei 2000. 34 blz. Uitverkocht.

15 Is De Horst wel goed bij haar hoofd? Over leren in hersentermen.

Afscheidscollege Han Schoorl. Reacties van Silvia van Kammen, Hans Sopar en Piet

Winkelaar, september 2000. 34 blz. Prijs: € 3,40

16 De stad der blinden door José Saramago.

Een voordracht door Annette van der Ree. M.m.v. Camiel Verhamme, Els Geurten en

Ineke de Weerd., september 2000. 35 blz. Prijs: € 3,60

17 Symposium Mantelzorg.

In samenwerking met het Regionaal Steunpunt Mantelzorg Zeist. Bijdragen van Wilma

Boelman-Fiesler, Huub Buijssen, Zwanny van Klinken en Gerrit Wolfswinkel, maart

2001. 41 blz. Prijs: € 2,95

18 Van stoplap tot veelkleurige bril. Methodische verkenningen rond maatschappelijk werk.

Redactie: Maarten van der Linde, mei 2001. 100 blz. Prijs: € 3,65

19 Driehoek in beeld. De kunst van adoptie.

Uitgave van Hogeschool De Horst en Stade-Fiom, Utrecht. Met bijdragen van Ineke

Bannink, Toinette Loeffen, Klaaske de Vos en Liliane Waanders, maart 2004. 48 blz.

Prijs: € 12,50

20 Tien jaar Hoger Onderwijs voor Ouderen op De Horst.

Met bijdragen van Camiel Verhamme, Klaaske de Vos en Maarten van der Linde,

april 2004. Prijs: € 5,-

21 Multicultureel competent samen(-)leven.

Inaugurale rede uitgesproken op 19 november 2004 in Hogeschool De Horst te

Driebergen bij de aanvaarding van het ambt van lector 'Diversiteit en de multiculturele

competentie' door dr. Lucy Kortram. Prijs: € 7,50

De Horstcahiers zijn verkrijgbaar bij:

Hogeschool De Horst
Horstlaan 2
Postbus 121
3970 AC Driebergen
tel. 0343 - 536 541
e-mail: info@dehorst.nl
bekijk ook de website: www.dehorst.nl

Colofon

tekst

Lucy Kortram

redacteur

Maarten van der Linde

eindredactie

Claudette Fokké, Annemiek Huijink en Maarten van der Linde

ontwerp en lay-out

van aredonk ontwerpers

drukwerk

drukkerij Roos en Roos

oplage

1000

Horstcahiers

Actuele publicaties met blijvende waarde

Horstcahiers zijn bedoeld om discussie en meningsvorming te stimuleren. Op Hogeschool De Horst verschijnen regelmatig teksten - bij studiedagen en conferenties, cursussen en onderwijsontwikkeling - die een groter publiek verdienen dan alleen de studentengroep, de cursusdeelnemers, het docententeam, de conferentiegangers.

Vanaf 2004 verschijnen ook teksten van het lectoraat 'Diversiteit en de multiculturele competentie' in de Horstcahiers.

Het lezerspubliek van de Horstcahiers bestaat uit studenten en medewerkers van Hogeschool De Horst, maar telt ook docenten en wetenschappers uit het middelbaar en hoger onderwijs, werkgevers en werknemers in het werkveld, bestuurders van maatschappelijke organisaties, overheidsfunctionarissen en politici.

De Horstcahiers zijn verkrijgbaar bij:

Hogeschool De Horst
Horstlaan 2
Postbus 121
3970 AC Driebergen
T 0343 - 536 536
E info@dehorst.nl
www.dehorst.nl